

Mens en Wereld

UITGAVE VAN HET HUMANISTISCH VERBOND

Verschijnt maandelijks — 14 Juli 1947, 2e jrg. no. 7

Iets over gebonden en vrije moraal.

Er zijn in het menselijk leven enige wezenlijke feiten, die nergens ontbreken, waar mensen worden aangetroffen. Een van die wezenlijke feiten is de moraal. Alle mensengroepen, of het nu natuurvölker of cultuurvölker of het samenlevingen van rovers of van asceten zijn, kennen regels van gedrag, die als voor de groepsgenoten verplichtend worden beseft en waarnaar in het algemeen wordt gehandeld. Wij leggen hier niet de nadruk op het onderscheid tussen moraal als het geheel van regels en moraliteit, als het werkelijke gedrag der groepsgenoten, maar op hun **eenheid**: een groep wordt niet zozeer gekenmerkt door de regels die ze pro memorie uittrekt dan wel door die, welke ze in praktijk brengt. De moraal van agressieve stammen is een andere dan die van vreedzame volken en naar gelang van omstandigheden ziet men de moraal veranderen: de jaren der bezetting hebben daarvan treffende voorbeelden geleverd.

Het inzicht in de veranderlijkheid van de inhouden van de moraal en hun grote verscheidenheid in uiteenlopende culturen is toegenomen sedert de wetenschappelijke bestudering van de feiten der menselijke samenlevingen, die in de vorige eeuw is begonnen. Het is bovendien gescherpt door de ervaringen, die we hebben doorgemaakt en die wat onwrikbaar vast scheen te staan, aan het wankelen hebben gebracht. Een van die vastheden is de overtuiging, dat de moraal gegrond is op „openbaring”. Deze bij velen in en buiten ons land levende gedachte kleepte zich onlangs nog in een uitspraak van gezaghebbende zijde, dat „een beschaving zonder God niet mogelijk is.” Het komt schrijver dezes een der taken van het Humanistisch Verbond voor, tegen zulke uitspraken stelling te nemen en zich te bezinnen over de gronden van hun onaanvaardbaarheid. De afhankelijkheid der moraal ten opzichte van de godsdienst is een probleem, dat ingevolge een bijna tweeduizendjarige verkerkelijking voor velen in het geheel geen vraagstuk is, maar dat toch, in het licht der beschavingsgeschiedenis gezien, niet specifiek en uitsluitend door de joods-christelijke geest is gesteld. Het heeft zich ook in het oude Griekenland voorgedaan. In de oudste voortbrengselen vinden we aldaar binding van de moraal aan de godsdienst. In de gedichten van Homeros treden de goden als de handhavers der zedelijke wetten en als bestraffers van haar overtreding op. Inmiddels ligt de blijvende betekenis van de Griekse geest niet in deze verbinding van moraal en religie, die bij vele volken te vinden is. Ze ligt juist in het feit, dat alleen bij de Grieken en dus in onderscheid van alle andere volken de mogelijkheid is gesteld, dat de moraal van de godsdienst in wezen onafhankelijk is. Deze „vrije” opvatting der moraal is door Socrates, zo niet ontdekt, dan toch op de meest consequente wijze voorgestaan. Elke poging om opnieuw de moraal van de

godsdienst afhankelijk te maken is van te voren geoordeeld door Socrates' inzicht, dat „niet het goede goed is omdat de goden het liefhebben, maar de goden het liefhebben omdat het goed is”, zoals Plato in zijn dialoog Euthyphron Socrates in de mond legt. In de wijsbegeerte is deze door Socrates veroverde vrijheid ten opzichte van de grondslag der moraal soms verduisterd geraakt, maar nooit verloren gegaan. De filosofie der Stoa is er een voortzetting van, wanneer ze leert, dat de moraal rust in de vrije wilsbeslissing van de handelende mens en dus niet in enige voorstelling over de godheid. Niet enkel is zulk een voorstelling overbodig, maar ze werkt veelal vertroebelend op het bewustzijn van de handelenden, die er de hoop op beloning of de vrees voor straf mee verbinden.

Er is ongetwijfeld enige verhevenheid in het besluit, het goede „om godswil” te doen, maar het blijft in dezen zin „belanghebbend”, dat de voorstelling van een goede persoonlijke verhouding er niet uit kan worden gebannen. Wanneer Kant, die de moderne voortzetter van Socrates en de Stoa is, met al de scherpste van zijn analytisch vermogen geleerd heeft, dat het goede om het goede en vanwege niets anders behoort te worden verwerkelijkt, dan blijft alleen de vraag over, of dit in ons menselijk vermogen ligt.

Hiermee belanden we bij de moeilijkste kant van de vrije moraal: de psychologische. Als men er van uit

gaat, dat de opvoeding van de mens tot zedelijke vrijheid tot stand komt via gewenning aan inhouding en ombuiging van oorspronkelijke driften en dat zonder een zekere training de harmonie tussen deze en de eisen van het leven niet mogelijk is, dan kan het betrekkelijk onverschillig lijken, met steun van welke voorstellingen die training geschiedt, als ze maar geschiedt. Dit is het zogenaamd pragmatische standpunt, dat door vele verdedigers van een op de godsdienst gebaseerde moraal, zowel binnen als buiten de kerken, wordt ingenomen. Deze achten de „waarheid” van hun dogmatische voorstellingen bewezen door het ethische resultaat, dat met behulp daarvan bij hun volgelingen wordt bereikt. Is deze rechtvaardiging van de aan godsdienst gebonden moraal houdbaar? Een bevestigend antwoord zou betekenen, dat illusies en ficties tot waarheid worden, doordat hun opbouwende werking is gebleken. Het is echter duidelijk, dat zuiverheid van handelen niet zal kunnen steunen op wat niet als waarheid is ingezien. Het Humanistisch Verbond heeft hier een taak van afbraak en van opbouw: enerzijds de illusies en de ficties die de aan „openbaring” gebonden moraal steunen te doorlichten en anderzijds: begrip te wekken voor de vrije moraal, die in het eigen wezen van de mens en in de eisen der samenleving is gegrond.

KWATRIJNEN

*Naar wat gij niet bezit blindelings gewend,
blijft wat ge wel bezit u onbekend.
Zo schat, zo tijd, Voor 't gisteren of voor 't morgen
verspilt ge uw enig leven: dit moment.*

*Het grootst geluk ligt in de kleinste dingen:
het gras, de dauw, het licht, de ritselingen
van wind en blad, de glimlach van een vrouw,
en, verre leeuwerik, uw onzichtbaar zingen.*

*In 't staag lawaai der dagen haast verloren,
door uw genade eens onverdiend verkoren,
o cosmos in mij, cosmos om mij heen,
geef mij de stilten weer, uw stem te horen!*

*Uit: Kwatrijnen door Garrit Stuiveling
Nieuw Vlaams Tijdschrift, Oct. 1946.*

Uit de geschiedenis van het humanisme

Wraak, straf, genade

Uit vele beken is de stroom der cultuur gevoed. Het Griekse volk in het bijzonder heeft onschatbare bijdragen geleverd tot de groei van beginselen, die in de huidige rechts- en strafleer en bij de rechtspleging in beschaaft staten worden gehuldigd.

Er wordt verteld, dat de Griek Pythagoras (± 550 v. Chr.) als beginsel voor recht zou hebben aangenomen: oog om oog en tand om tand. Dit schijnt hard en is voor ons onaanvaardbaar. Toch moeten wij niet vergeten, dat deze stelregel een ordeningsprincipe inhield en in P.'s dagen een belangrijk symptoom betekende voor vooruitgang in de denkbeelden omtrent recht en straf. Zij neemt immers stelling tegenover ongebreidelde wraakuitoefening — en moet in verband gezien worden met de spreekwoordelijk geworden Draconische wetten (± 620 v. Chr.), welke o.a. de bloedwraak verboden. Dat wilde zeggen, dat voortaan niet langer de families in geval van misdaad naar willekeur onderling vergelding mochten uitoefenen, maar onpartijdige rechters, leden van de burgergemeenschap, belangrijke geschillen moesten beslechten. De strafuitoefening verloor daarmee een aanzienlijk deel van haar grilligheid: haar vorm moest overeenkomen met de algemeen erkende en geldende zeden, gewoonten en wetten. Tegen willekeur nu ging ook Pythagoras' regel in. Hartstocht of wrok mochten niet de doorslag geven bij het opleggen van straf. Er moest regel zijn: van de dader mocht niet méér worden genomen, dan hij aan schade had berokkend, diens misdaad mocht niet met een erger leed worden vergolden, noch mochten onschuldigen boeten voor het vergrijp van een ander.

Het Griekse denken bleef niet hierbij staan. Toen eenmaal een geregelde rechtsbedeling was aanvaard en werd toegepast, kwamen de problemen van recht en straf in volle duidelijkheid naar voren en werden aan de orde gesteld. De Sophist Protagoras (± 425 v. Chr.) verwierp de straf als wraakuitoefening. Hij sprak het voor het eerst uit in de Griekse wereld, dat zij twee functies moet vervullen: 1e. moet zij dienen, om van misdaad af te schrikken en 2e. om de gemeenschap te vrijwaren tegen onrechtmatige inbreuk van individuen. Protagoras begreep, dat recht en straf een algemene betekenis hebben voor de *samenleving*.

De bezinning erover ging verder. Bij de toepassing van de wetten der burgerrepublieken (die, zoals wij aanduiden, een flinke stap vooruit betekenden na de uitsluitende geldigheid van de persoonlijke wraakuitoefening) ontdekte men weldra, dat starre toepassing van de wetten naar de letter tot onrechtvaardigheid in straf en strafmaat kon voeren. Weliswaar bracht men het niet zóver, dat rekening werd gehouden met erfelijkheidsproblemen, psychologische factoren, invloeden van milieu enz. maar wel kwam de principiële ondergrond daarvan, n.l. het rekening houden met het individu en de omstandigheden, waaronder een vergrijp was gepleegd, naar voren. Naast de zuivere wettelijkheid trad het beginsel der billijkheid op bij de beoordeling en bij het vonnis. Een der vele aanwijzingen, dat bij de Grieken in de 5e en 4e eeuw de rechten van de enkeling sterker dan vroeger en dan elders werden erkend en geëerbiedigd. Wij mogen niet zeggen, *algemeen toegepast*. De geschiedenis van de cultuur is een zeer lange en eist geduld ook nu nog ontbreekt er heel wat aan het recht. Het beginsel was echter ontwaakt en... werd nog verdiept.

Niet alleen horen wij van gevallen, als de Siracusaan, die genade pleitte voor krijsgeslagen Atheners, ofschoon hij zijn twee zonen had verloren bij de verdediging tegen

een onrechtvaardige aanval op zijn vaderstad, maar ook van denkers, die zich principieel op het standpunt stelden, dat genade boven recht moet gelden. In Griekse geschriften kunnen wij de milde woorden lezen: iedere ziel wordt tegen haar wil beroofd van haar begrip omtrent waarheid en deugd, dus mogen wij haar niet schuldig oordelen; wij moeten onszelf bewust zijn van onze fouten en dus de vergiffenis schenken, die wij zelf nodig hebben. Wel ver staan wij hier van het wraakmotief als richtsnoer voor het vereffenen van een vergrijp!

D. LOENEN.

Humanisme en religieus besef

Volgens onze beginselverklaring wordt onder humanisme verstaan de levens- en wereldbeschouwing die zich, zonder uit te gaan van een persoonlijke godheid, baseert op de eerbied voor de mens als bijzonder deel van het kosmisch geheel, als drager van een niet aan persoonlijke willekeur onderworpen normgevoel en als schepper van en deelgenoot in geestelijke waarden.

Ik vermoed, dat de meeste mensen, als zij dit onder de ogen gehad hebben, hiervan zullen onthouden, dat de humanist niet aan het bestaan van een persoonlijk God gelooft.

Maar, zo zullen zij zich misschien afvragen, gelooft hij dan wel, of kan hij althans aan een onpersoonlijk God geloven?

Voor wie op deze vraag een antwoord wil geven, rijst dan natuurlijk dadelijk deze vraag: wat wordt met dat woord of dien naam God eigenlijk bedoeld?

En in verband hiermede rijzen dan weer andere vragen, b.v. deze: kan de humanist een godsdienst hebben? of, als men dit woord vermijden wil, een religie?

Alvorens over deze vragen iets te zeggen, wil ik vooropstellen, dat hierbij niet alleen beredeneerbare maar ook gevoelselementen betrokken zijn. Daardoor krijgt de bespreking onvermijdelijk een enigszins persoonlijk karakter. Er is dan ook geen sprake van, hierover iets te zeggen dat voor alle humanisten geldig zou moeten zijn. Er zullen op dit gebied zeer verschillende inzichten onder hen zijn en dit zal ook wel zo blijven.

Dat dit zo is, ligt trouwens voor de hand. Wanneer men tegenwoordig aan iemand vraagt, wat een humanist is, dan is er kans, dat hij antwoordt: dat is iemand, die niet tot een kerkgenootschap behoort (hij zou er misschien aan toe kunnen toevoegen: en die toch wel ergens toe wil behoren!). Deze negatieve omschrijving, die ook enigszins wordt aangeduid in artikel 5 der beginselverklaring, maakt duidelijk, dat er in het Humanistisch Verbond vogels van diverse pluimage worden aangetroffen. Met name zal men erin vinden lieden met religieus gevoel (die echter de persoonlijke godheid en het kerkgenootschap niet aanvaardden) en daarnaast meer nuchter aangelegde persoonlijkheden.

Dit lijkt mij volstrekt geen bezwaar. De aard van het humanisme brengt mede, dat het al die uiteenlopende inzichten kan omvatten en niets zou meer met die aard in strijd zijn dan een voor allen bindende belijdenis. Maar dan moet het ook mogelijk zijn, dat verschillende humanisten zich uitspreken en dat naast de overeenstemming ook het verschil aan het licht komt. Dit moet dan niet leiden tot onderlinge strijd, maar tot beter begrip van elanders inzicht.

Ik zal mij voor ditmaal beperken tot een paar opmerkingen ter verdediging van de stelling, dat een humanist een religieus mens kan zijn. In de eerste plaats denk ik dan aan de aanhangers van Spinoza. Dat deze in ons land

het eeuwige

„Ik kan er in geen enkel opzicht meer genoegen in vinden, mij op de voorzienigheid te beroepen en ook het geringste anthropomorfisme met betrekking tot de Gods-voorstelling is, naar ik meen, in mij geblust. Ik kan het gewichtig-doen inzake het voor ieder persoonlijk voorbeschikte levenslot (de onsterfelijkheid inbegrepen) alleen nog maar als lichtelijk komisch aanvoelen, hoewel ik toch ook steeds weer opnieuw goed kan begrijpen, tot hoeveel steun het de mens kan zijn en mij graag realiseer, dat voor velen slechts dit voorstellings complex het Eeuwige benadert. Maar het contact met het loutere zijn en het bewustzijn van mijn tekortkomingen ten opzichte daarvan is voor mij gewoonweg het ademen van mijn ziel en hoe nauwlettend ik ook om mij heen zie, ik kan niets ontdekken, wat daar, volgens mij, mee in strijd is.”

Uit Mennicke: „Ons Tijdsgewricht”.

nog steeds voorkomen, mag men wel afleiden uit het bestaan van een Spinoza-vereniging. Nu is de God, die Spinoza definieert als „het volstrekt oneindige wezen” zeker geen persoonlijk God. Daarom juist is Spinoza van kerkelijke zijde zo dikwijls van atheïsme beticht en daarom heeft Martin Buber hem verweten, dat hij aan God zijn „Anredbaarheid” ontnomen heeft. Aan de andere kant kan men toch van iemand als Spinoza, die schrijft: „De geestelijke liefde van de geest tot God is een deel der oneindige liefde, waarmede God zichzelf lief heeft” niet zeggen, dat hij niet religieus is. Volgens mij behoren de Spinozisten in het Humanistisch Verbond thuis.

In de tweede plaats zijn er in ons land aanhangers van wijlen prof. Heymans, waaruit zich een Heymans-Genootschap gevormd heeft. Heymans bestreed op wetenschappelijke gronden het populaire Godsbegrip en de persoonlijke Godsvoorstelling. In zijn filosofie komt hij tot de onderstelling van een geestelijk wereldwezen, waarvan de afzonderlijke menselijke geesten deel uitmaken. Deze opvatting mag men religieus noemen, maar men zal moeten toegeven, dat ook de aanhangers der leer van Heymans in het Humanistisch Verbond thuis behoren.

En om het vraagstuk nog eens van een andere kant te benaderen: hij, die nadenkt over de normen en geestelijke waarden, waarvan onze beginselverklaring spreekt, zal inzien, dat deze in de wereld slechts zeer onvolkomen verwezenlijkt zijn. Het doel echter, waarop wij ons richten, is de volmaakte waarheid, de volmaakte goedheid en de volmaakte schoonheid; op de Idee, zoals reeds Plato leerde. Ook hier hebben wij te doen, met iets, dat de mens te boven gaat en er zijn mensen, die dit zo sterk voelen, dat zij zeggen zich „gegrepen” te voelen door het Ideaal. — misschien zeggen zij zelfs „gegrepen door God”. Toch zijn zij misschien geen lid van een kerkgenootschap. Behoren deze mensen niet in het Humanistisch Verbond thuis?

Over de onderwerpen, die ik hier heb aangeroerd, zou nog veel te zeggen zijn. Ik hoop er dan ook, als de redactie mij dat toestaat, nog weleens op terug te komen. Slechts één opmerking zou ik er voor heden nog aan toe willen voegen, en wel deze, dat het hier niet alleen om een theoretische discussie gaat, maar dat er aan deze zaak ook een kant zit, die, naar het mij voorkomt, voor het Humanistisch Verbond van groot actueel belang is. Ik ben er namelijk van overtuigd, dat er een aantal mensen zijn, die religieus besef hebben in de zin, zoals ik dat hierboven heb aangeduid, maar die zich niet thuis voelen in een der bestaande kerkgenootschappen. Voor die mensen is het van belang, dat zij zich in het Humanistisch Verbond thuis kunnen voelen. Maar dat zou ook voor het Humanistisch Verbond zelf van belang zijn.

Dr. C. H. KETNER.

Wie verlaten de kerk en waarom?

In Vrij Nederland van 28 Juni j.l. wordt een enquête afgedrukt, gehouden door het Nederlands Instituut voor Publieke Opinie over bovenstaande vragen. Enkele resultaten van deze ondervraging nemen wij hierbij eruit over.

De ondervraagde onkerkelijke personen hadden voor 64 % kerkelijke grootouders, voor 62 % kerkelijke ouders, en van henzelf had 57 % nooit, 35 % wel behoord tot een kerkgenootschap, n.l. 18 % tot een Protestantse kerk, 14 % R.K., 3 % Gereformeerd.

Voor ons van groot belang is, dat op de vraag, waarom men de kerk had verlaten, 53 % der onkerkelijken helemaal geen antwoord geeft, ondanks het feit dat een vrij groot aantal redenen hun als mogelijkheden werd voorgelegd. Zowel voor de onkerkelijken als de kerkelijken behoren het verlies van het geloof en het huwelijk met een andersdenkende tot de twee voornaamste redenen der onkerkelijkheid. Op de vraag: zal de onkerkelijkheid toenemen? antwoorden de katholieken in sterke mate ontkennend, de rest, zowel Ned. Herv. als Gereformeerden als onkerkelijken, antwoordt bevestigend.

Prof. Banning over de humanisten

Een jaar geleden organiseerde Het Nationaal Instituut een congres over „De toekomst der Nederlandse beschaving”. Het verslag daarvan, onlangs verschenen, wordt door Mr. F. L. Polak besproken in *Volksontwikkeling*, maandblad, uitgegeven voor de maatschappij tot nut van 't algemeen. Mr. Polak constateert, dat prof. Banning als een der sprekers, bovenal de tegenstelling Christelijk — niet Christelijk naar voren bracht en zelfs verscherpte. Het volgende is daarbij voor ons van belang:

„En men kan, dit met leedwezen constaterend, hieraan nauwelijks het verschonend praedicaat „ongewild” toevoegen. Prof. Banning had in zijn referaat een scherpe scheiding getrokken tussen naturalistisch-vitalistische en christelijke levensbeschouwing. Op de gestelde principiële vragen of er dan bij het nationaal cultureel beraad geen plaats was o.m. voor een groep als de Humanisten, ja sterker of b.v. de Humanisten met de „naturalisten” of „vitalisten” op één lijn gesteld moesten worden als mee-schuldig aan de cultuur-crisis, heeft prof. Banning onomwonden geantwoord als volgt: „De uitsluitend humanistisch georiënteerden kunnen niet als een groep outsiders worden beschouwd, maar zij vormen evenmin de creatieve krachten in onze cultuur. Met hen alleen kan men geen beschaving opbouwen, zij vormen in zekere zin een vegeterende groep”. De interruptie, hoe dan wel een figuur als Plato beoordeeld moet worden, ontlokte geen rechtstreeks antwoord. Wel betoogde Banning nog, dat een niet-Christelijke geestesinstelling geen levensnormen kan verschaffen en noodzakelijk moet leiden tot cultuurontkenning. De daarna volgende oproep tot eendrachtige coöperatie ook met deze groep was als geste om de scherpe kanten af te schaven goed bedoeld, maar was toch logisch doordacht in dit systeem niet houdbaar.”

Tot zover mr. Polak. Wij menen, dat de houding van prof. Banning ten aanzien van het humanisme er niet duidelijker op wordt. Hier is althans te constateren dat hij ons cultureel gesproken passief vindt, niet scheppend, ja zelfs met een strekking naar cultuur-ontkenning. Inderdaad heeft Banning zich dan een zeer eigenaardige partner uitgekozen in de Nederlandse Volksbeweging, in de Partij van de Arbeid en wellicht ook elders, om ons de volksleven te herstellen en te vernieuwen. Hij is toch eigenlijk veel meer de man voor een Christelijke Volksbeweging en een Christelijke socialistische partij. Het behoeft geen betoog, dat wij dit betreuren, juist waar het thans meer dan ooit aankomt op mensen in beide „kampen” die in elkaar volop de mede-opbouwers kunnen zien.

S over het V

t
e
m
m
e
n

e
r
b
o
n
d

- Het Weekblad van de Ned. Herv. Kerk •

In twee uitvoerige hoofdartikels gaat Prof. dr. J. Lindeboom in op de beginselen van het Humanistisch Verbond en stelt hij de principiële verschillen tussen humanisme en christendom in het licht.

- Het Remonstrantse Weekblad •

Eveneens in twee artikels (6 en 13 Juni '47) bespreekt Ds. P. D. van Royen ons Verbond, daarbij vooral de nadruk leggend op wat de Remonstranten met ons verbindt.

- Tijdschrift Wending •

Het laatste nummer is geheel gewijd aan het humanisme. Prof. Banning schrijft er over het Humanistisch Verbond. T.z.t. komen wij hierop terug.

- De Vrijdenker •

In twee artikels stelt dr. Snethlage ons de vraag wat wij bedoelen met: eerbied voor de mens. Ons H.B.-lid Prof. Joh. Tielrooy beantwoordde die vraag hetzelfde blad.

De mens in zijn wereld

Bij al het goede dat de mens heeft komt ook kwaad. Niet voor niets is de mens wel een vat vol tegenstrijdigheden genoemd. Dat ligt ook voor de hand. Niets laat zich door en door begrijpen zonder kennis van zijn tegenstelling. De mens, als bewust en denkend wezen, tracht voortdurend te begrijpen: dat is zijn menselijke functie. Bij alles waar hij bewust kennis van neemt moet hij dus ook de tegenstelling denken.

Zo komen we, wanneer we denken over goede wil, vanzelf ook tot de kwade wil. En niet alleen bij het denken gebeurt dit, maar ook in de harde praktijk van het menselijk leven; goede wil ontmoet maar al te vaak kwade wil. Kan het wel anders, zo is men dan geneigd zich af te vragen; als er geen kwade wil was zou er geen goede wil nodig zijn. Als iemand zijn medemens wil helpen steekt zo vaak het wantrouwen de kop op. De goede wil moet dan de kwade overwinnen.

Mensen vormen staten; en het gaat met de staten als met de mensen. Alleen is het bij staten soms nog veel moeilijker om de waarlijk goede wil te herkennen, om de waarlijk goede wil van de kwade te onderscheiden. Als staten samen iets willen doen is daar goede wil voor nodig. Omdat achter die goede wil weleens een kwade zou kunnen schuilen wordt de goede op papier gezet, zeer plechtig. Wie dat papier dan toejuicht prijst daarmee de goede wil; maar hij prijst daarmee dan soms ook wel, de manier waarop de kwade wil door de goede wordt bedekt.

„VOLKSVERTELLING”

Onder deze titel vinden we in de *Groene Amsterdammer* van 21 Juni 1947 het volgende:

Naar aanleiding van ons artikel over Kerk en Volkstelling hebben ons verscheiden brieven bereikt. Daaruit blijkt, dat meer dan één volksteller(ster) bij het ophalen der biljetten niet is opgetreden met de bescheiden objectiviteit, welke bij die gelegenheid paste. Enkele voorbeelden:

Een telster in Rotterdam vertelde, dat zij het „neen” — door een meerderjarig heer achter vraag 7 ingevuld — had doorgehaald en door „ja” plus een bepaalde godsdienst vervangen, omdat zij instructie had „een godsdienst invullen die beleden wordt of de godsdienst der ouders”. En echtpaar van zeer rijpe leeftijd moest door energiek optreden beletten, dat deze zelfde telster het „neen” verving door de godsdienst van de grootvader des mans — zijn vader was namelijk reeds onkerkelijk.

Een telster in Amsterdam ging niet accoord met het „geen” van een door haar bezochte dame, en meende dat zij, gedoopt zijnde, „ja” en „N.H.” had moeten invullen. Toen dit niet beaamd werd, informeerde de telster, of de dame in kwestie soms anti-kerkelijk was, en de dame legde, met bewonderenswaardig geduld, onverplicht uit, dat zij volstrekt niet anti-kerkelijk was, maar wel buiten-kerkelijk, te weten lid van het Humanistisch Verbond.

Er rijzen dus enige vragen:

Waren er tellers(sters) met instructies als die, waarvan de Rotterdamse telster gewaagde? Hadden de tellers(sters) het recht, een neen in een ja te veranderen, of een ja in een neen? Met andere woorden: Worden zulke veranderingen erkend? en hoe kan men nagaan of zij in aanwezigheid der getelden zijn aangebracht? Hoe groot zou het percentage der getelden wel zijn, dat in staat was weerstand te bieden aan overreding door volkstellers(sters)?

Is het alle betrokken instanties duidelijk geworden, dat de toelichting bij vraag 7 beslist niet gelukkig geformuleerd was? En dat het eind-antwoord op die vraag dus beslist maar een betrekkelijke waarde heeft?

Laat ons desondanks niet moedeloos worden. Laat ons het wantrouwen aan gepaste banden leggen. De mens moet eens het punt bereiken, waarop hij ziet, dat wantrouwen en kwade wil in strijd zijn met de menselijke waardigheid. Dat het zo zij kan men wensen bij de samenwerking tussen die drie kleine buurlanden, waarvan het onze er één is. Zij gaan samen hun huishouden drijven, moeten om te beginnen elk wat geven van het eigene en nemen van het andere. Onlangs heeft onze volksvertegenwoordiging daaraan vrij vlot haar zegen gegeven, ondanks het wantrouwen dat hier en daar in die zaal aan het Binnenhof doorklonk. Maar wat onze volksvertegenwoordiging zag als goede wil heeft overwonnen. Moge zij goed hebben gezien. En dit geldt gelijkelijk voor de volksvertegenwoordigers in de beide andere landen.

Een andere internationale gebeurtenis van wijdere betekenis: Marshalls boodschap aan Europa. Ook hier goede wil, met wantrouwen begroet door sommigen, die kwade wil vermoeden. Het goede willen zij wel vooropstellen, maar hun redenering komt dan uit op het vaststellen van verstrekkende baatzucht. In verschillende graden treft men die opvatting aan, een opvatting berustende op de regel: wie goed doet goed ontmoet. Wonderlijk is deze opvatting niet, want wat wij in de praktijk vaak zien is de regel: wie goed doet kwaad ontmoet.

Deze regel is het die moest worden uitgebannen, wil het kwade het goede overwinnen. Wie goed doet goed ontmoet: daar zit alleen maar goed in. Moge de mensheid zo ver zijn, dat dit niet alleen een spelletje met woorden is. Dan zal het ook niemand kwalijk worden genomen als hij, goed doend, slechts goed ontmoet.

Ss.

Langs 's levens grenzen

I. Is de dood het einde van het Leven?

Het leven wordt begrensd door de dood. Alles wat leeft, moet eenmaal sterven. Niets heeft het eeuwige leven. Dit zijn enige van die populaire uitdrukkingen, die schijnbaar wijsgerig de tegenstelling dood en leven een absolute waarde geven. De bioloog die het leven in zijn vele vormen nagaat, heeft echter wel enige bezwaren tegen deze zeer positieve uitspraken. De dood is voor hem even raadselachtig als het leven. En dat het leven eindigt met de dood is voor een bioloog, in deze zin althans, niet waar.

De eenvoudigste vorm, die het leven heeft aangenomen, zien we in de eencellige wezens. Hiertoe behoren onder andere de bacteriën. Eén cel verricht hier alle functies van het leven: stofwisseling, groei, voortplanting. De voortplanting is zeer eenvoudig. Op zeker ogenblik groeit er een wand dwars door de levende cel. Daarna breekt de cel in tweeën en twee nieuwe individuen zijn ontstaan. Het leven wordt hier niet afgesloten door de dood; het zet zich voort zonder afsterven, eindeloos. Natuurlijk kunnen de levensomstandigheden het leven onmogelijk maken: het voedsel kan opraken; vergiften of abnormale temperaturen kunnen de bacteriën doden. Deze omstandigheden kunnen een gewelddadige dood veroorzaken. Van een dood, die hier het noodzakelijk einde van een levenscyclus moet zijn is niets te bemerken.

De individuele dood treedt pas op bij de meercellige wezens. Hogere planten en dieren vormen een zeer samengesteld organisme waarin verschillende cellen, meestal tot groepen verenigd met aparte functies voor het individu belast zijn. Sommige cellen zorgen voor de opname van het voedsel, andere weer voor de afbraak, nog andere voor het vervoer en afvoer van producten. Een groep cellen vormt een beschermende huid, anderen zorgen voor contact met de buitenwereld en zorgen voor de juiste reactie op de veranderingen in het milieu. Bepaalde cellen hebben weer de taak dit gehele samengestelde organisme regelmatig te laten werken; het ene orgaan wordt geremd en het andere tot activiteit geprikkeld, zodat alle verrichtingen hun juiste dienst aan het geheel bewijzen.

Bij de meercellige organismen zijn er altijd delen van het geheel, die de zeer bijzondere taak der voortplanting verzorgen. Zoals ieder allicht weet, is er een geslachtelijke voortplanting, waarbij twee cellen zich verenigen en daardoor één cel vormen, die het begin van een nieuw individu is. Er is ook een ongeslachtelijke voortplanting.

Bij de aardappelplanten worden in de grond knollen gevormd, waaruit weer een nieuwe plant kan ontstaan. Nu treedt bij een meercellig organisme, als de ontwikkeling normaal verloopt, de dood pas in, nadat deze voortplantingsorganen zijn gevormd. Of anders gezegd: het individu sterft niet... geheel; de delen, die de voortplanting moeten onderhouden ontsnappen aan de dood. Als een klaproos in de zomer sterft, dan sterft hij eigenlijk niet geheel: in duizenden zaden — toch delen van de plant — blijft het leven behouden. Als het aardappelloof sterft, sterft niet de gehele plant, een deel behoudt het leven. Zo gezien, wordt het leven dus niet begrensd door de dood. Slechts het individu gaat te gronde, doch niet voordat het leven zich teruggetrokken heeft in sommige delen, die aan de dood ontsnappen. Het individu wordt ontbonden; het leven blijft behouden.

M. G. W.

*Volk en Mensheid! Wie ze scheiden
scheiden van zichzelf zichzelf.
Doden in hun hart hun naasten.*

Albert Verwey

OVER-
moed

en

min-
der-

waardigheidsgevoel

Tussen deze beide uitersten wandelt onze ziel door de zwarte stormen van deze tijd.

Ons leven is als een zeilboot. Wij houden het stuur en bedienen de fok, maar wanneer wij niet het oog, schier onmerkbaar, gericht houden op de stand van het vaantje in de top van de mast, en aan de hand daarvan onze richting bepalen, gaat het verkeerd met onze boot.

Er zijn mensen, die alleen maar scherp kunnen zeilen. Hun hele leven hangen ze half buiten boord om de boot in evenwicht te houden. Dat zijn de overmoedigen. Zij zijn trots op hun prestaties en nemen anderen de wind uit de zeilen. Natuurlijk zeilt ieder goed zeiler graag nu en dan scherp, maar wanneer men niet anders doet, wordt het een krampachtig bestaan, dat ons afsluit voor het schone van het leven: het genot om het hoog opstuwende water tegen de boeg, om de spelende zonnevlonken op de golven, om de geluiden om ons heen. Zulke mensen hebben uitsluitend nog oog voor de grote dingen, voor de wolken-gevaarten aan de hemel, ...en voor eigen kracht. Zij missen het stille genot, dat de kleine dingen des levens bieden, en zij zijn rijk en talrijk, deze kleine dingen. Als de avond daalt over het waterland en ons de schone nuances van kleur geeft op het stil geworden oppervlak, zitten zij in een café of dansen bij meedogenloze jazz-muziek.

Zij, die doorlopend geplaagd worden door een minderwaardigheidsgevoel moeten zich tevreden stellen met een roeibootje. In een zeilboot zijn zij misplaatst. Maar ook vanuit een roeiboot kan men het leven genieten. Zij zullen de windloze dagen kiezen en de stille plekken tussen het riet en de waterlelies.

Maar helaas, op onze levenszee stormt het nu eenmaal dikwijls, en in deze tijden meer dan ooit.

Laten wij dan meester blijven van onze boot, van welke makelij zij ook zij. Dan zullen wij het minderwaardigheidsgevoel kwijt raken, dat onze krachten ondermijnt en onze reserves uitput. Als wij ons bewust blijven van de betrekkelijkheid van alle dingen — naast een berg is een heuvel klein, naast een molshoop groot — zullen wij groot kunnen zijn, ook in het kleine.

Deze waarheden gelden niet alleen voor de jeugd, ook voor ons, volwassenen.

J. B. K.

*Wij begrijpen de wereld verkeerd,
en zeggen dat zij ons bedriegt.
(Rabindranath Tagore)*

Steekspel der Literatoren

Om het schoonste humanisme

Men moet de oprechte verbazing van een buitenlander hebben gezien over het feit, dat in ons land het volksleven gevormd is op de grondslag van de voornaamste kerkelijke richtingen om zich opnieuw scherp bewust te worden hoe uitzonderlijk deze manier van doen is. Eén gebied onttrekt zich echter aan de genoemde gang van zaken: de kunst. En zelfs sinds meer dan een halve eeuw de literatuur, wat niet zonder meer te verwachten was. Onze grootouders zijn opgevoed met de werken van schrijvers, in wier persoon predikant en literator, in wier boeken literatuur en godsdienst samen vielen. Onze ouders lazen Van Deysssel, Kloos, Couperus en Van Eeden, schrijvers van een tijdperk, waarin de hoofdrichting was: de kunst geve slechts schoonheid. En wij leven met de werken van Marsman, ter Braak, Slauerhoff, Theun de Vries, Vestdijk en Albert Helman. En daarmee is reeds gezegd, dat de moderne Nederlandse literatuur niet meer leeft uit de geestelijke wereld van de godsdienst noch uit de scheiding van kunst en moraal of die van kunst en maatschappij, maar uit de wereld van de humanistische mens. Het meest opvallende feit is immers, dat reede sinds tientallen jaren de problematiek en de houding van het humanisme de geldende zijn in onze literatuur. Daar is de toestand in menig opzicht tegenovergesteld aan die van het algemene maatschappelijke en geestelijke leven. En in het buitenland is het niet anders. De meeste en dikwijls de belangrijkste schrijvers zijn humanisten. Voor ons land heeft in 1928 Anton van Duinkerken, hun militantste tegenspeler, nog eenmaal getracht deze hedendaagse ketters, gelijk hij ze noemde, te brandmerken en bezwerend de godsdienst op te roepen als de bron van de literatuur. Tevergeefs! Kort daarna maakten de literatoren zich op, met van Duinkerken bezorgd om mens en maatschappij, in de kunst de mens te zoeken, en in de mens het criterium van het mens-zijn. Hun antwoord bezat geen goddienstige elementen. Het leidde tot een bewuster humanisme, zowel bij ter Braak, de schrijver, als bij Marsman, de dichter.

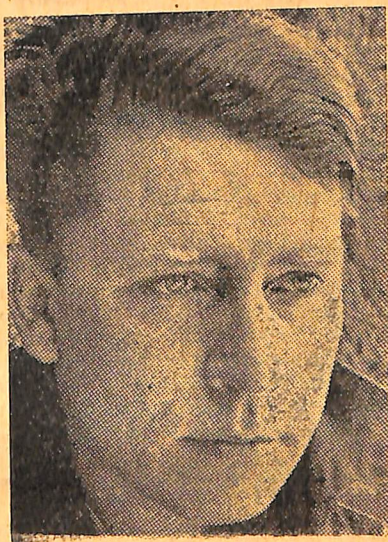
En ook thans, na de tweede wereldoorlog, waarin deze beide grote figuren omkwamen, is dit proces in volle gang, parallel met de herleving en de vormgeving van het autonome humanisme in onze dagen. Opmerkelijk was dit toen enige weken geleden ter gelegenheid van het lustrum van de Amsterdamse Universiteit een geestelijk steekspel werd geleverd zoals dat tegenwoordig meer en meer bij universitaire gelegenheden gebeurt. De beroemde Franse schrijver Julien Benda, de Vlaamse romancier Maurice Roelants, en de Nederlanders Prof. Dresden en H. A. Gomperts traden in het krijt over de vragen van kunst, geest en moraal. De discussie bewoog zich geheel in de humanistische gedachtenwereld. Ten aanzien van deze grote vragen greep geen der sprekers terug op de godsdienst. Opmerkelijk is dat de jonge generatie — Dresden en Gomperts — de meeste indruk heeft gemaakt. Daar stonden tegenover elkaar Dresden met de „vrije mens” van het existentialisme en Gomperts die, voortgekomen uit „de school” van ter Braak, pleitte voor een literatuur die een norm aanwijst, een richtlijn voor zedelijk en maatschappelijk gedrag. Terecht legde hij verband tussen ter Braak en de vóór-tachtigers, met uiteraard dit grote verschil dat toen de gewenste moraal godsdienstig was en thans de autonome humanistische moraal in het ge- ding is.

En in kleiner bestek vond ongeveer terzelfder- tijd een ander steekspel plaats, nl. in het week- blad Vrij Nederland tussen Theun de Vries en Victor van Vriesland. Eveneens een steek- spel dat zich niet buiten het humanisme om bewoog, maar, met de vraag naar de verhou- ding van de kunst tot de werkelijkheid tot

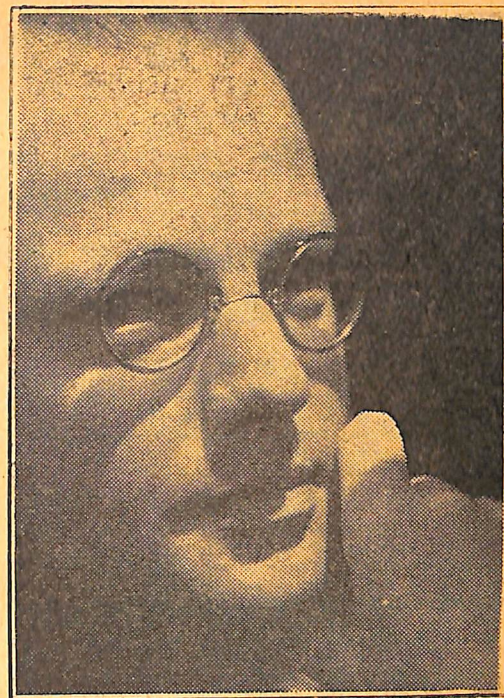
inzet, in humanistische zin werd gestreden. Theun de Vries trok er ten strijde tegen de in deze jaren opvallende tendenz in film en romankunst om het irrationele en mystieke nadrukkelijk accent te verlenen, waarin hij een vlucht ziet voor de werkelijkheid, een smade- lijke nederlaag tegen de grote problemen van onze tijd, die voor Theun de Vries bovenal van de schrijver eisen een verdiept realiteits- besef en een grondige kennis van de mens. Hij vraagt van hem open oog voor de sociale werkelijkheid en open oog voor de factoren, die de mens in de samenleving vormen.

En zonder dit te ontkennen pleit Victor van Vriesland bovendien voor de werkelijkheid van de verbeelding en van het schoonheidsgevoel, welke een andere is dan de werkelijkheid van het verstand en van het zintuig. Met nadruk ont- kent hij dat deze werkelijkheid de andere nood- zakelijk in de weg moet staan en dus zou moeten leiden tot een vlucht voor de sociale problemen en een mindere kennis omtrent de mens; evenmin als de opvatting van Theun de Vries per se tot de maatschappelijke houding voert, die hij wenselijk acht. Hoeveel verbeel- ding immers heeft de wereld niet omgewenteld, hoeveel verstandelijke en zintuigelijke werke- lijkeheidszin heeft haar niet sceptisch gelaten voor wat ze was. Ziehier binnen het huma- nisme een problematiek die ons vertrouwd is. Bevat niet onze beginselverklaring het rede- lijke en sociale moment van het humanisme en tevens de erkenning dat het beeld, welke de mens van de werkelijkheid in zich draagt, langs méér dan één weg in hem kan ontstaan? Onze hedendaagse literatuur is door en door huma- nistisch. En ons daardoor tot een rijke bron.

J. C. BRANDT CORSTIUS.

H. MARSMAN, letterkundige

MENNO TER BRAAK, letterkundige

Lectuur over humanisme

„Het Humanisme na deze oorlog”, een drietal radio-lezingen van A. L. Constandse, Dr. J. P. van Praag, Dr. G. Stuiveling, f 0.25.

„Had Stoffel gelijk?”. Beginsel en doel van het Verbond, op populaire wijze uiteengezet, 8 pag. f 0.12. Bestel er meer dan één en zend het aan Uw vrienden!

„Humanisme en Socialisme” van Prof. Mr. H. R. Hoetink, Uitg. van Loghum Slaterus, 40 pag., f 1.—.

Prof. Mr. Dr. Leo Polak, een erflater van onze beschaving”, samengesteld door P. Spijt e.a., Uitg. G. W. Breughel, 72 pag., f 1.90, geb.

„Geloof en Ongeloof” van M. G. Warffemius, Uitg. Delftse Uitg. Mij., 172 pag., f 4.25, geb.

„In de spiegel der Oudheid”, radio-lezingen van Dr. D. Loenen, f 0.25.

„Macht tot Vrijheid”, van Joh. W. Schotman, Uitg. G. W. Breughel, f 12.25 geb.

„Wij Humanisten”, een achttal radio-lezingen, f 0.60.

„Het Levensraadsel” van H. G. Cannegieter, f 1.—.

„Godsdienst en Humanisme”, door Prof. Dr. J. B. Tielrooy. Uitgave de Dageraad, f 0.50.

Bestellingen aan Centraal Bureau, Weerdsin- gel O.Z. 80, Utrecht. Postgiro 304960 t.n.v. F. v. d. Berkhof, Utrecht. Bestellingen boven f 2.50 franco. Beneden dit bedrag f 0.05 à f 0.10 extra voor portokosten over te maken.

Specialiteit in
Spaansche en
Russische werken

PRIJSLIJSTEN
GRATIS
OP
AANVRAAG

Boekhandel „PLUS-ULTRA” - A'dam-C, Keizersgracht 396, tel. 30269

Brieven van lezers

RELIGIE

De Humanist erkent geen „persoonlijke godheid” omdat deze term teveel de voorstelling oproept van een God die afgescheiden van de wereld op zich zelf bestaat. M.a.w. hij erkent geen God tot wie de mens in een direct persoonlijke verbinding, in een ik—gij verhouding staat, tot wie hij zich persoonlijk richt (het gebed), die persoonlijk ingrijpt in zijn leven, het richt en bestuurt, die toorn en geluk schenkt, kortom een in alle opzichten mensvormige, d.i. begrensde God. Het persoonlijkheidsbegrip houdt dus voor hem afgezonderdheid in, isolement.

De „cosmische” humanist nu (het adjectief dunkt mij overbodig, want hoe kan een humanist anders dan cosmisch zijn?) voelt zich verbonden met het geheel van het zijnde. Hij is religieus in de zuivere betekenis van het woord en aanvaardt daarom geen God buiten zichzelf met wie hij geen wezensgemeenschap heeft, acht dit in strijd met zijn religiositeit, zijn gevoel van verbondenheid. De verhouding waarin hij als deel tot het geheel staat is een ik—het verhouding en niet een ik—gij verhouding.

Niettemin kent hij zichzelf persoonlijkheid toe, ja, hij is zelfs meer een persoonlijkheid naarmate hij zich van zijn verbondenheid dieper bewust is, dus naarmate hij zich minder afzonderd en op zichzelf terugtrekt. Het is zaak dit goed in het oog te vatten. Schermt de humanist zich naar de een of andere zijde af, wordt hij anti-dit of anti-dat, komt hij buiten dit of buiten dat te staan, dan is hij niet meer deel van het geheel, verschaalt en boet in aan persoonlijkheid. Als wij nu (in deze zin) ons zelf als deel van het zijnde persoonlijkheid toekennen, waarom zouden wij dan geen persoonlijkheid toekennen aan het geheel van het zijnde, het Wereldbewustzijn, de Algeest, de Alvader, zo men wil — God?

Ja, goed, maar de Humanist is ook afkerig van het woord „God”. Er is zoveel minderwaardig godsgeloof, dat men deze benaming liever niet wil gebruiken.

Maar is er niet evenveel of nog meer zuiver en verheven godsgeloof? Ik weet daarom niet waarom wij dit oude, eerbiedwaardige lettersymbool zouden afschaffen. Omdat het misverstand wekt? Ik neem aan, dat men met een andere benaming „Cosmisch Beginsel” b.v. minder kans loopt te worden mis verstaan — echter om de eenvoudige reden dat het symbool de meeste mensen niets zegt.

Vervallen wij niet in de fout van onze Gereformeerde Heer? Laten wij geen letterknechten zijn en ons niet blind staren op een naam. Want de Geest is het die levend maakt, de letter doodt. Met God de Vader voelt de gewone mens zich thuis.

Wat het misbruik betreft, abusum non tollit usum. Waarmee ik heb trachten aan te tonen dat men zonder zich schuldig te maken aan een inconsequentie lid kan zijn van het Humanistisch Verbond en nochtans geloven in het bestaan van een persoonlijke godheid.

ELISABETH BUUNK.

MENSEN NATUUR

De harmonie van de natuur is een in het mensdom ongekende. Als we in de plantenwereld kijken, zien we het samenwerken van bodemfactoren en klimaat, dat aanleiding geeft tot het ontstaan van een wondermooi plantendek. En onder gelijke omstandigheden zien we steeds weer hetzelfde plantendek ontstaan. Nog mooier is het samengaan van planten en dieren wat zich vooral uit in de verhouding bloem-insect. De insecten zijn de bestuivers van vele bloemen en zij dienen gelokt te worden door kleur, geur en honing. Het insect komt op de geur af en vindt de honing, die hem tot voedsel en bouwstof dient. Maar hij helpt tevens bij de bestuiving der bloemen, door stuifmeel van bloem tot bloem te vervoeren. Als 's avonds geen insecten meer rondvliegen scheidt de bloem geen honing meer af en ook vermindert de geur.

Als het evenwicht in de natuur echter verstoord wordt — en dit is meestal het werk van de mens — tracht de natuur dit te herstellen. De iep blijft, is een door de mens aangeplante boom, die in de Nederlandse plantenwereld niet thuis hoort. Deze boom wordt de laatste tijd zwaar geteisterd door de iepenziekte, wat tot gevolg heeft, dat langzamerhand de iepen uit onze steden en dorpen zullen gaan verdwijnen. Vrijwel alle cultuurgewassen hebben hun natuurlijke bestrijders en slechts met de grootste moeite kan de mens ze, door zijn verstand geholpen, tegen gaan. En door welke ziekten wordt de mens zelf niet geteisterd!

Het natuurlijke landschap wordt door steden, industrieën en uitgaande mensen (om enkele voorbeelden te noemen) grote schade aangedaan. Te voorkomen is dat niet, maar het binnen redelijke grenzen brengen ligt zeker binnen ons bereik. De mooiste landschappen en de zuiverste natuur vinden we echter daar waar de mens zijn invloed het minst heeft laten gelden. Ik noem in dit verband Oost-Twente en de Noordze-eilanden.

De mens heeft weinig, veel te weinig eerbied voor de natuur, waarvan hij in feite deel uitmaakt, zij het ook het (tijdelijk) meest ontwikkelde deel. Hij heeft niet het recht om over de natuur te heersen, naar het hem goeddunkt, net zo min als de intellectuelen te heersen hebben over de minder ontwikkelde mens. Laten wij hiernaar handelen.

H. JANSE.

HET ONDERSCHIED TUSSEN GODSDIENSTONDERWIJS EN BIJBELKENNIS

Hoewel het eerste wettelijk tijdens een schooltijd kan worden gegeven, hoort het naar mijn mening op de O.S. niet thuis. Letterlijk en figuurlijk behoren de kerken op hun eigen terrein te blijven en wanneer zij bang zijn hun greep op de massa te verliezen is niet de O.S. het aangewezen apparaat om hen te helpen die invloed te herkrijgen. De vraag zou bovendien gewettigd zijn, waarom dan de kinderen van het buitenkerkelijke volksdeel niet lessen op levensbeschouwelijk gebied zouden krijgen op de wijze, die hun past. Zolang echter de humanist op de bres staat voor de geestelijke vrijheid, ook van het kind, zal deze weg van beïnvloeding van de geest van het kind de zijne niet zijn.

Waarom echter de buitenkerkelijke kinderen tijdens de godsdienstlessen der anderen louter zouden zijn gedoemd tot „het maken van sommetjes” kan mij niet duidelijk worden en kan ook geen argument zijn tegen de godsdienstlessen. Ten eerste heeft de wetgever voor zover mij bekend is dat bij de invoering van de maatregel niet bepaald, zodat wanneer het toch op de lesrooster terecht is gekomen het dunkt mij te wijten is aan gebrek aan fantasie van de betreffende leerkrachten, die niet vermogen te putten uit het rijke arsenaal van de aardrijkskundige, geschiedkundige, cultuurhistorische, natuur- en taalwetenschappen en de kunst om dat uurtje voor de kinderen een der meest aantrekkelijke te maken. Zelfs als de leerkracht met die kinderen tijdelijk het gewone klasselokaal verlaten moet is er met een beetje goede wil in of buiten de school wel een plekje te vinden voor dat doel, vooropgesteld, dat het verlaten van lokaal een ongewenste toestand is.

De vrijheid tot het maken van deze opmerkingen zou ik niet genomen hebben, wanneer niet een jarenlange praktijk met 12-14-jarigen mij hiertoe wel enigszins het recht gaf.

Anders staat het echter met de bijbelkennis. Reeds vele jaren ben ik voorstander van bijbelkennis ook voor I.I. van de L.S. in zoverre, in die mate en op die wijze als voor deze leeftijd gewenst en mogelijk is, maar bovenal psychologisch en pedagogisch verantwoord is. Men vergist zich, wanneer men beweert, dat de bijbelverhalen geen stof voor kinderen zouden bevatten. Ook sprookjes zet men hen immers voor en eveneens zonder het noodzakelijk te vinden de uitleg van hun diepere betekenis daaraan vast te knopen. Maar dan moet men ze ook alleen opdienen als, zij het bij beschouwing op latere leeftijd vaak zeer zinvolle, verhalen, sagen, mythen en legenden uit het leven van een bepaald volk, zo goed als men die ook van andere volken heeft. De garantie, dat geen godsdienstige uitleg zal worden gegeven aan deze stof, zal men echter minstens moeten hebben. Maar men zal toch niet in ernst willen volhouden, dat, men opleidt tot de Griekse en Germaanse godsdienst als men de Griekse of Germaanse mythen en sagen behandelt? Wanneer men de gewoonte heeft alle stof zakelijk aan de kinderen te bieden, hen van jongs af

geoeftend heeft zoveel mogelijk het eigen oordeel aan te wenden, behoeft men niet bevreesd te zijn dat zij alles voetstoots als waar aannemen, omdat wat de meester vertelt waar is, want het gewicht van de feitelijke historische waarheid telt minder zodra andere waarden daar boven uitstijgen.

Waarom zou een school- of klassebibliotheek, met name van een progressieve school niet ook bijbelgeschiedenissen kunnen bevatten, waarnaar de kinderen kunnen grijpen als naar elk ander geschiedenisboek.

Naar mijn gevoelen is het onze eigen onmacht deze stof in ons bewustzijn te ontdoen van alle goddelijke autoriteit en hem uitsluitend als al of niet historisch juist te accepteren en aan te bieden, waardoor wij ervoor huiveren hem een rechtmatige plaats te geven. De schuld van onze instelling t.o.v. deze materie ligt weliswaar niet geheel bij ons daar wij van oudsher dit gebied hebben leren beschouwen als met bijzondere heiligheid omgeven. Angst om daardoor nog steeds begoocheld te worden doet ons tot een categorische afwijzing komen, en verhindert een benadering op zakelijke, niet geëmotioneerde wijze. Maar angst is een slechte leidman.... Voor ons zowel als voor de kinderen is confrontatie met deze gevaarlijke stof op de juiste wijze en op het juiste ogenblik de enige manier om tegen ongewenste invloeden van zijn andere aspecten gewapend te zijn.

Wanneer men dus zegt, dat de leerkrachten niet in staat zijn deze stof aan te bieden zoals het behoort, heeft men ten dele gelijk. Men heeft echter niet geschroomd het vak lichamelijke oefening in te voeren, zodra dit wenselijk werd geacht, ook al waren de leerkrachten er nog niet voor opgeleid. De conclusie mag dus hier getrokken worden, dat wanneer bijbelkennis, als onderdeel van kennis van andere culturen, op de O.S. wordt ingevoerd, aan de ontwikkeling van de a.s. leerkrachten onverwijld aandacht moet worden geschonken.

Wat de Middelbare school betreft, ik geloof niet, dat een vak als dit noodzakelijk een praatvak zal moeten worden. Het hoofdbestuurslid Ir. Schut heeft ons meegedeeld, hoe dit reeds op een instelling van M.O. op gelukkige wijze toepassing vindt en mijn stellige overtuiging is, dat een dergelijke manier van behandelen, het niet alleen maken tot een denkvak bij uitnemendheid, maar dat deze materie bovendien dat voedsel geeft dat nodig is voor de gemoedsgesteldheid van de puper en hem op ongezochte wijze kan helpen bij het vormen van eigen levensbeschouwing.

T. MAX-NIJMAN.

DE OPVOEDKUNDIGE TAAK VAN ONS VERBOND

Het Humanisme en het Christendom zijn de twee grote culturele componenten, welke de structuur van het Westerse leven en denken in hoofdzaak hebben bepaald. Dat de omzetting van beider idealen in levende werkelijkheid, zowel in personalistische zin als in maatschappelijke en menselijke verhoudingen, in zeer onvoldoende wijze heeft plaats gehad, zal niemand kunnen ontkennen.

Wij, Humanisten, mogen ons niet tevreden betonen met het totstandkomen van een organisatorische binding van alle onkerkelijken, hoe noodzakelijk ook. Het Humanistisch Verbond heeft toch nog een andere, voornamelijk roeping: de schepping van een nieuw geestelijk klimaat, de bewustmaking van de ideële grondslag van het gemeenschappelijk streven bij zijn leden, het wekken van de behoefte tot aaneensluiting en samen-

De eerste nieuwe bundel

TOESPRAKEN van KRISHNAMURTI

na de oorlog, is verschenen!

Hierin dringt de grootste denker van deze tijd opnieuw door tot de kern der huidige problemen en tot in de uiterste lagen van het menselijk voelen en denken. Daarom is dit boek voor ieder van belang, ook voor hen, die deze figuur nog niet konden leren kennen.

TOESPRAKEN 1940-1945.

Gec. f 4,50 geb. f 5,50 (200 blz.)

Verkrijgbaar bij de boekbandel en bij:

Uitgeverij De Driehoek - Wilgenhof - 's Graveland

AURORA

- de levensverzekering-maatschappij voor buitenkerkelijken.
- de winst wordt voor sociale doeleinden besteed.

AMSTERDAM - HEERENGRACHT 62

werking van alle verwante denkers en mensen van de daad en het duidelijk uiteenzetten van zijn doelstellingen voor alle andersdenkenden. Want het Humanisme en het Humanistisch Verbond hebben iets te zeggen. Zij hebben een boodschap aan de mensheid van heden. Wat dit betreft komen Humanisme en Christendom samen in één punt: zij beide hebben een boodschap van de mens aan de mens en voor de mens. Voor de Christen zowel als voor de Humanist is er een categorische imperatief, die ik zou willen noemen: *de emancipatie van de mens*. Men mag over de achtergronden hiervan denken zoals men wil, vast staat voor beide categorieën dat deze hoge doelstelling gegeven is, en dat wij in dit opzicht tegelijkertijd een persoonlijke en een collectieve opdracht hebben. Deze opdracht is veelvoudig. Zij betreft zowel onszelf, als onze medemens, als de verbondenheid der mensen in gemeenschappen. Zij omvat de vrijwording van „onszelf” in zeer reële zin, de erkenning van de mens in de medemens, de vrijmaking van deze van irreële bindingen en velerlei vormen van slavernij, en de open ontmoeting in en tussen de gemeenschappen. Deze opgave houdt mede een opvoedkundige verantwoordelijkheid en dus een opvoedkundige taak in.

De humanist kan de opvoeding van de jeugd niet overlaten aan het toeval, noch aan de „natuur”, noch aan hen, die een confessioneel bepaalde doelstelling nastreven. Er moet derhalve ook plaats zijn voor een humanistische opvoeding en een humanistische school.

In zoverre lopen Humanistische en Christelijke doelstellingen parallel, zij *kunnen* opvoeden, omdat zij de dispositie aanvaarden van de mens tot zedelijk-geestelijke groei; zij *moeten* opvoeden, omdat verzaking daarvan zou betekenen onlopen aan de verantwoordelijkheid. Voor beide bestaat hetzelfde gegeven: helpen bij de menswording in de zin van volledig en waarachtig mens-zijn.

Wat wij in onze opvoeding in de eerste plaats nodig hebben is bezieling, het heilige gloeien voor een hoog ideaal, niet alleen van de opvoeder, doch ook van de opvoeding. Een nieuw ideaal moet hoog boven alle kleinburgerlijk geknoei en gewroet, boven alle gekuip en verkrachting van menselijke rechten omhoog geheven worden: het ideaal van volledig en waarachtig mens-zijn.

J. DE VRIES.

Onmatigheid

Hij is een van de jongemensen, die zijn wereld scherp opneemt, zonder veel woorden. Het lijkt soms wel, zegt hij me, alsof voor sommige mensen de maatschappij louter uit toneelspelers bestaat, waartoe zij zichzelf ook rekenen. „Beweer wat, presteer wat” roepen zij je toe. Activiteit is hun het hoogste, handelen, doen, steeds in beweging zijn. Het heil der mensheid schijnt bij hen af te hangen van veel woorden en veel maatregelen.

En er zijn anderen, zegt hij, voor wie de wereld alleen maar uit publiek bestaat zonder spelers. Niemand doet wat, ze laten zich maar raak leven, mopperen als het verkeerd gaat en zeggen niets als 't goed uitvalt. Nu, dan vullen beide groepen elkaar mooi aan, merk ik op.

Maar hij schudt z'n hoofd. Het is de onmatigheid, die hen treft als verwerpelijk. Het is, dat de actieven slechts een wereld van actieven verlangen, de onverschilligen een wereld van hun soort best vinden. Zij vullen elkaar niet aan, stoten elkaar slechts af in steeds groter onmatigheid. Tot ze elkaar niet meer begrijpen. Vandaar de machteloosheid om vele materiële en geestelijke problemen op te lossen.

En ik denk: wieervaart die onmatigheid niet in zichzelf, bij anderen? Onze tijd heeft mensen nodig, die op z'n tijd publiek kunnen zijn en spelers op z'n tijd. Het spel wordt het meest gewaardeerd wanneer men het zelf soms doet en de toneelspeeler, die ook een publiek weet te zijn, zal een levend speler blijven.

Het is goed, dat jonge mensen van deze tijd dit begrijpen en protesteren tegen de onmatigheid.

Verzoek aan onze lezers

Daar uiteraard het Hoofdbestuur niet op de hoogte is van alle uitingen betreffende het Humanistisch Verbond, terwijl dit toch wel zeer gewenst is, worden de lezers van „Mens en Wereld” verzocht, van alles wat hen via de pers of anderszins over het Hum. Verb. bereikt, mededeling te doen aan de Secretaris van het Hoofdbestuur, de heer I. Vijlbrief, Bleyenburgstraat 40, Dordrecht. Alle mededelingen zo veel mogelijk te voorzien van bronvermelding en adres afzender.

De Zondagochtendradio

13 Juli, 10.00 — 10.20 uur

„De humanistische mens”
door Gerard Walschap

20 Juli, 9.15 — 9.30 uur

„Schoonheid”
door Johannes Tielrooy

27 Juli, 10.00 — 10.15

„In de schaduwen van gisteren”
door Mr. P. P. Agter

3 Augustus 9.15 — 9.30 uur

„De eeuwige waarden van het humanisme”
door A. L. Constandse

Lerares

N VII (huishoudkunde - wasbeh. - gezondh.leer warenkennis) m. veelj. praktijk als lerares, later als controleuse - huisbezoekster. Doopsgez., zoekt leidende functie op maatsch. eventueel huish. gebied. N. H., Z. H. of Utr.

Br. No. 475 adm. v. d. blad

HET HOOFDBESTUUR VAN HET HUMANISTISCH VERBOND

roept sollicitanten op voor het vervullen van de betrekking van

ASSISTENTE

op het Centraal Bureau te Utrecht.

Vereisten: vlot typiste en administratieve aanleg. Uitsluitend schriftelijke sollicitaties worden ingewacht bij Centraal Bureau Humanistisch Verbond Weerdsingel O.Z. 80 Utrecht.

Schrijfmachine gevraagd

Wie van onze lezers kan het Secretariaat van de afd. Utrecht aan een schrijfmachine helpen? Hetzij voor gratis gebruik of tegen een huurprijs die voor ons financieel budget niet te hoog ligt. Aanbiedingen gaarne bij Mevr. M. Blöten. Pr. Julianaweg 4 Utrecht.

Zojuist verscheen:

ED. VAN CLEEFF

Sociaal-economische ordening

Een ideologisch-sociologische beschouwing van religieus-standpunt.
Met een voorwoord van Prof. Dr. J. Tinbergen. - Tweede druk.

Dit boek van bijna 500 pagina's mag gerust een standaardwerk van de geleide economie worden genoemd. Het is, om met Prof. Tinbergen te spreken, „een monumentaal werk”. Met een zeldzame helderheid worden de problemen uiteen gezet. En ten gevolge van het religieuze uitgangspunt van de schrijver zijn deze problemen in een wijde samenhang geplaatst.

Prijs f 12.50 gebonden.

Verkrijgbaar in de boekhandel.

VAN LOGHUM SLATERUS N.V. — ARNHEM

MENS EN WERELD

is het orgaan van het Humanistisch Verbond. Redactieraad: Dr. J. C. Erandt Corstius, Maurits Dekker, Mr. A. Stempels. Adres Redactie: A. van Ostadelaan 147, Utrecht — Adres Administratie: Weerdsingel O.Z. 80, Utrecht, Postgiro 304960 t.n.v. F. v. d. B. te Utrecht — Advertentie-tarieven op aanvraag. Kleine advertenties voor particulieren f 1.— per regel: kolombreedte 63 mm. — Abonnementenscondities: Leden: gratis, niet-leden: f 2.50 per jaar — Conditioes Lidmaatschap Humanistisch Verbond worden verstrekt door: Centraal Bureau, Weerdsingel O.Z. 80, Utrecht.

Er is maar één moed: de moed tot vernieuwing!
De wereld wordt, wat zij door ons zal worden;
want wat is de mensheid anders, dan wij?

Garrit Stuitvoling

Vergadering van het Hoofdbestuur

Kort Verslag van de 16e H.B.-vergadering, gehouden te Amsterdam op 28 Juni 1947:

De voorzitter opent met de mededeling dat ook in deze zomermaanden de stijging van het ledental voortgaat in dezelfde mate als voorheen. Zowel bij vele leden als bij het Hoofdbestuur is er grote belangstelling aanwezig voor het probleem der verhouding tussen religie en humanisme. Het heeft de aandacht van het Hoofdbestuur en zal ook in wijdere kring een punt van bespreking uitmaken.

Van belang is verder, dat de commissie voor het onderwijs gereed is gekomen met de herziening van het rapport. Publicatie daarvan zal binnenkort geschieden. Het H.B. besloot voorts een commissie in te stellen voor het internationale contact, daar wegens toeneming van het materiaal het werk van het H.B.-lid mevr. Polak-Schwartz niet langer alleen door haar kan worden gedaan. De volgende H.B.-vergadering zal gehouden worden op Zaterdag 30 Augustus.

Van de gemeenschappen

De gemeenschappen kunnen bij de redactie berichten over het afdelingsleven insturen ter plaatsing in de rubriek *Verbandsnieuws*. Inzenden vóór laatste Zaterdag van de maand. Publicatie de 15e van de volgende maand.

GORREDIJK. Wij hielden Zondag 4 Mei een herdenkingsbijeenkomst waar als spreker optrad de heer S. Bouma, die tevens voor declamatie zorgde. Een septet van „Symphonia” gaf mooie, toepasselijke muziek. Het geheel voldeed uitstekend, het was een goed geslaagde ochtend. Over de opkomst mogen wij tevreden zijn.

(Door ziekte is verzuimd dit berichtje eerder op te geven).

VERANTWOORDING FONDS VOLKSOPVOEDING.

Gem. Den Haag, 3e afdracht f 40.—; B. J. M. te S. (mndl. afdr.) f 10.—; Mej. S. J. R. te d. H. f 10.—; J. D. B. te A. f 7.68; Mevr. M. Ch. M. te d. H. f 1.50; A. C. H. te A. f 5.—; Mej. M. V. te D. f 10.—; G. E. G. M. te N. f 5.—; P. J. de K. te R. f 10.—; H. T. te S. f 8.68; Mej. M. E. de H. te A. f 25.—; B. J. M. te S. (mndl. bijdr.) f 10.—; A. J. M. te d. H. f 5.—; N. C. W. te H. f 10.—; Mevr. H. J. v. d. L.-M. te L. f 3.—; G. H. te St. A. P. f 2.50; Mej. M. H. P. te U. (busjes 555) f 1.44; Ad. Ch. P. te B. f 2.50; D. J. W. te H. f 5.—; M. B. te Z. f 5.—; Mevr. R. v. W. P.-B. v. G. te d. H. f 10.—. Totaal f 187.30.

Totaal generaal f 4565.81.

In een absurde maatschappij gekooid

Door ramp bedreigd aan alle zijden

Verscholen in de duisternis der tijden

Is, hoe vernederd ook en hoe berooid.

De mens alléén bezielde tot liefde en lijden.

J. Greshoff

HOOFDBESTUUR:

Dr. J. P. van Praag, 1e voorzitter; Dr. G. Stuiveling, 2e voorzitter; Drs. I. Vijlbrief, secretaris; J. Rogge, penningmeester; Dr. J. C. Brandt Corstius, hoofdredacteur; Mevr. Dr. L. M. Coster-Wijsman; Maurits Dekker; Prof. Mr. H. R. Hoetink; H. van Laar; H. J. J. Lips; Dr. D. Loenen; Mevr. Br. v. d. Muyzenberg-Willemsse; Mevr. H. A. Polak-Schwarz; Prof. Dr. H. J. Pos; Ir. P. Schut; Mr. A. Stempels; Prof. Dr. J. B. Tielrooy; Mr. J. in 't Veld; M. G. Warffemius; Mr. H. B. J. Waslander; L. de Wolff.

EEN STAAT IN WORDING

FOTOREPORTAGE DOOR CAS OORTHUYNS • TEKST VAN ALB. DE LA COURT

128 pagina's - ruim 200 foto's - Gebonden f 10.—

Een fotoreportage over Indonesië in 1947 door Cas Oorthuys met inleidende teksten van Alb. de la Court.

EEN STAAT IN WORDING is het eerste documentaire plaatwerk, waarin het Indonesië van nu, zoals het leven van de Nederlanders en Indonesiërs zich daar afspeelt, op even objectieve als suggestieve wijze is uitgebeeld.

Verzekert U tijdig van een exemplaar.

UITGEVERIJ CONTACT - AMSTERDAM-ANTWERPEN

Naam

Adres

wenst te ontvangen via boekhandel

..... ex. STAAT IN WORDING à f 10.— gebonden.

*Duizenden guldens
gaan door de handen
van elke huisvrouw!*

Alle boodschappen, die een vrouw in de loop der jaren doet, vertegenwoordigen samen een enorm bedrag. Een deel van dit kapitaal gaat nu voor U verloren. Maar als U lid wordt van een verbruikcoöperatie komt Uw huishoudgeld U tot de laatste cent ten goede. De coöperaties exploiteren fabrieken, die uitsluitend ten bate van de leden werken. De coöperatieve winkels zijn het eigendom van alle leden. Wie bij de coöperatie koopt, die koopt in haar eigen winkel.

Daarom zegt de huisvrouw, die nadenkt:

KOOPT BIJ DE

Coöperatie

BROOD-KRUIDENIERSWAREN-ENZ.

PUBLICATIE CENTRALE PROPAGANDA COMMISSIE DER NEDERLANDSE VERBRUIKSCOÖPERATIES, BAKHUIZENSTRAAT 25, DEN HAAG